

Kultúrne aspekty v slovenských pomenovaniach farieb

Katarína Dudová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
kdudova@ukf.sk

Kľúčové slová: lexikalizačné vzory, mená farieb, sémantické kategórie

Keywords: colour names, lexicalization patterns, semantic categories

Úvod

Rozmanitosť a špecifickosť farebného sveta priťahuje pozornosť človeka od nepamäti a je preto celkom prirodzené, že je predmetom záujmu i oblasťou prieniku viacerých vedných disciplín (biológie, fytológie, zoológie, ontológie, kultúrnej antropológie, umenovedy a iných). V predkladanej štúdii vychádzame z lingvistickej perspektívy a z názoru Wittgensteina (2002), podľa ktorého sa človek oboznamuje s jednotlivými farbami na základe toho, že sa naučí označovať menami svoje skúsenosti s nimi, t. j. spájať vnem nejakej farby s jej menom. Preto pozornosť upriamuje na to, akými názvami farieb disponuje jazyk na to, aby mohol jeho používateľ zachytiť širokú paletu svojich vizuálnych skúseností. Keďže často nejde o identickú vizuálnu skúsenosť, systém pomenovaní farieb v každom jazyku je podmienený kultúrno-historickými faktormi pomenovávania farieb, no i štruktúrnymi charakteristikami jazyka.

Cieľom nášho výskumu je na pozadí vývinu skoršieho systému kategórií odkryť v štruktúre súčasného slovenského jazyka také slovotvorné spôsoby a ďalšie gramatické (napr. syntaktické) a sémantické (napr. metafora) vzory, ktoré sa zúčastňujú na tvorení slovenských názvov farieb. Pre všetky tieto vzory používame súhrnný názov lexikalizačný vzor, ktorý sa podieľa na tvorení rôznych sémantických kategórií. Nie všetky lexikalizačné vzory a sémantické kategórie sú pri členení farebného spektra v slovenčine rovnako produktívne, a preto sa ďalej zameriame na ich produktivitu, ako aj na dominantné a periférne typy významov, ktoré majú najmä v prípade sémantických vzorov kultúrne opodstatnenie.

1 Metodologické východiská

Predmetom nášho bádania bol slovenský materiál získaný zo štvorročného výskumu, ktorý sme realizovali v rámci projektu EOSS (Evolution of Semantic Systems, 2011 – 2014, Max Planck Institute for Psycholinguistics, Nijmegen)¹ so zameraním na významové zmeny v priestore a čase.

Prostredníctvom materiálneho vybavenia a štandardizovaného postupu (Majid et al., 2011) mala skupina externe spolupracujúcich vedcov z rôznych európskych a ázijských krajín úlohu zozbierať v rámci svojho jazyka údaje od 20 respondentov a následne ich vyhodnotiť. Takto boli zhromaždené údaje z viac ako 50 indoeurópskych jazykov, ďalej podrobené komparatívne výskumu a zverejnené pre širšiu verejnosť. Na jednotnej metodologickej báze² zozbierané a spracované údaje sa dotýkali štyroch odlišných druhov kategórií: nádob

¹ Viac na domovskej stránke projektu: <<http://www.mpi.nl/departments/other-research/research-consortia/eoss>>

² V projekte sa uplatnili fylogenetické metódy (zahŕňajúce analytické postupy vyvinuté v evolučnej biológii), ktoré slúžili na pochopenie evolučnej dynamiky sémantických zmien. Tieto metódy umožnili priamo sa zaoberať podobnosťami zapríčinenými minulosťou a geografiou, ale najmä sledovať tendencie k zmenám, rekonštruovať pôvodné významy a vysvetliť závislosti medzi slovami a konceptmi. Takto projekt spája lingvistiku, evolučnú antropológiu a kognitívnu vedu do syntézy.

(druhov objektov), častí tela (častí objektov), priestorových vzťahov (ako sa objekty vzťahujú k iným objektom), ale aj farieb (vlastností objektov).

Naša participácia na projekte spočívala v zhromaždení údajov od slovenských respondentov, ktoré sa dotýkali všetkých spomínaných kategórií. No iba vlastnosti objektov (t. j. farby) sa stali predmetnou bázou nášho výskumu lexikalizačných vzorov v pomenovaní farieb, ktoré sme skúmali v súčasnej slovenčine. Jedným zo základných cieľov projektu bolo zistiť, aké názvy farieb hovoriaci používajú pri členení farebného spektra. Dvadsiatich dospelých slovenských respondentov (10 mužov a 10 žien vo veku od 19 do 29 rokov) sme sa pýtali na mená farieb zoradených podľa Munsellovej farebnej škály (Majid – Levinson, 2007). Výskumným materiálom bolo 84 šedých rámčiek (kartičiek) s presným číselným poradím, na ktorých boli jednotlivo nalepené farebné vzorky. Všetky farebné kartičky boli presne zoradené a postupne ukazované každému participantovi, ktorý mal pri jednotlivých kartičkách odpovedať na otázku: „Aká je toto farba?“. Respondent mal vo svojom materinskom jazyku (v slovenčine) povedať prvú farbu, ktorá mu prišla na um pri pohľade na konkrétnu kartičku s farebnou vzorkou, nemal používať dlhé opisy farieb. Všetky odpovede každého respondenta sme zvukovo nahrávali a následne prepisovali do kódovacích háčkov, ktoré boli centrálné spracované pre všetky jazyky zapojené do komparatívneho výskumu EOSS.

Empirické výsledky získané v rámci slovenského jazyka sa stali podkladom pre ďalší výskum, ktorý predkladáme v tejto štúdií. Vychádzame z faktu, že názvy farieb predstavujú jeden z mnohých mikrosystémov v súčasnej lexikálnej sémantike, ktorá si pri ich výskume pomáha istou klasifikáciou systému, a tak sprehl'adňuje zložité vzťahy vnútri lexikálnej zásoby. Najbližšia je nám wittgensteinovská teória kategorizácie, ktorá je založená na asociačných vzťahoch medzi objektmi a je oporou prototypovej koncepcie rozvíjanej v psychológii na podklade empirických výskumov zameriavajúcich sa na hľadanie odpovede na otázku, ako vyzerajú mentálne reprezentácie kategórií spätých s pomenovaniami farieb.

2 Stav problematiky

2.1 Otázka vplyvu kultúry na diferenciáciu farebného spektra

Farba je prirodzenou súčasťou vnímania sveta subjektom, ktorý je schopný farebnosť svojho okolia pozorovať už takmer od narodenia. To, že farby patria medzi najzákladnejšie perцепčné kvality človeka, poukazuje na to, že ich zrakové vnímanie je biologicky determinované. Podstatnejší je však fakt, že vnímanie farieb je podmienené aj nebiologickými, resp. kultúrnymi faktormi (Démuth, 2005, s. 133), ktoré neovplyvňujú iba postoje k jednotlivým farbám či spojenie s určitými emóciami (Dornet al., 2016, s. 237–243)³ alebo sémantickú šírku lexémy pomenovávajúcej farbu v jazykovom obraze sveta (Vaňková, 2003, s. 69–99, Tokarski, 1995, Waszakowa, 2000, 59–72, Gallo–Alefirenko, 2007 a i.), ale tiež celkové členenie farebného priestoru, klasifikáciu farieb uloženú v gramaticko-sémantických štruktúrach jazyka. Tieto výskumy vniesli niektoré podnety do oblasti výskumu kultúrnej determinácie na špecifické členenie farebného spektra, ktoré sa realizuje v jednotlivých jazykoch s vlastnou lexikou a sémanticko-gramatickou štruktúrou. V slovenskej lingvistike sa výskum pomenovaní farieb upriamil na chromatické lexémy, na čo osobitým spôsobom upozornila prvá monografická práca Jozefa Škultétyho *Kapitoly z chromatickej terminológie slovenčiny a románskych jazykov* (1979), kde autor komparatívne objasňuje problematiku „sémantického (pojmového) poľa farieb“ v slovenčine a v štyroch románskych jazykoch (vo francúzštine, španielčine, taliančine a rumunčine).

³ Na báze European Network of Lexicography (www.elexicography.eu) priniesli autori zistenia, v ktorých napríklad poukazujú na korene spojenia červenej farby s emóciou hnevu v odlišných európskych jazykoch a tiež v ruštine.

Problematika názvov farieb priniesla dosiaľ niekoľko viac či menej rozdielnych pohľadov a prístupov, ktoré sa postupne vyvíjali až od druhej polovice 19. storočia (v období staroveku, za čias Aristotela a Theofrasta, sa farba interpretovala iba ako kategória stanovená prírodou, existoval iba uzavretý a nemenný súbor farieb), no až priekopnícka práca B. Berlina a P. Kaya *Basic color terms. Their Universality and Evolution* (1969) priniesla dôležitejšie zistenia. Autori na báze porovnávania názvov farieb v 98 jazykoch či dialektoch odkryli univerzálny inventár farieb, ktorý je rôznorodo v jednotlivých kultúrach konceptualizovaný a je zoradený do siedmich etáp odrážajúcich evolučný stupeň kultúry, ktorú daný jazyk zastupuje. Tieto výskumy odštartovali diskusiu, ktorá dodnes prebieha medzi názormi relativistov a na druhej strane univerzalistov. Podľa univerzalistov farebné kategórie sú organizované okolo farebných ohnísk, resp. farebný priestor je organizovaný okolo šiestich základných univerzálnych farieb (čierna, biela, červená, zelená, žltá a modrá), ku ktorým ľahko nachádzame prototypy⁴ a ktoré sa vo všetkých jazykoch nachádzajú pri členení farebného priestoru v podobných pozíciách (Berlin – Kay, 1969). Na druhej strane relativisti tvrdia, že na diferencovanie farebného spektra má vplyv jazyková konvencia, ktorá sa vo veľkej miere odlišuje v rôznych jazykoch (Roberson et al., 2000, s. 369–398; Lucy, 1997, s. 320–346).

Okrem týchto opozitných prístupov existuje aj tretí názor (Jameson – D'Andrade, 1997, s. 295–319), podľa ktorého pomenovanie farieb v jednotlivých jazykoch je čiastočne určované všeobecnými princípmi kategorizácie, no je tu i jazyková konvencia, ktorá môže spôsobiť nepravidelnosti v optimálne tvarovanom farebnom priestore. Tieto perceptuálne obmedzenia spôsobujú, že na rozdiel od univerzálnych farieb existuje potenciálne neohraničený repertoár ohnísk, to znamená, že každá farba je do určitej miery ohnisková (hoci niektoré viac a iné menej) (Regier et al., 2007, s. 1436–1441).

Okrem toho na tvarovaní farebného priestoru odrážajúcom sa v pomenovaní farieb sa vo veľkej miere podieľa vývin skoršieho systému kategórií v konkrétnom jazyku. Potvrdzuje to i názor psychologičky Christine Ladd-Franklinovej (1929), podľa ktorej celkový proces vnímania farieb je do veľkej miery ovplyvnený najmä evolučným vývojom. Práve vývinové osobitosti systému pomenovaní farieb v jazyku ukazujú, že zistenia Berlina a Kaya dotýkajúce sa univerzálného inventára farieb nemožno prehliadnuť, ba naopak, treba ich pokladať za významné, no nejde o konečné výsledky, pretože diferenciácia farebného spektra je vo veľkej miere determinovaná aj kultúrou a jej jazykovou konvenciou.

2.2 Vývinové osobitosti systému pomenovaní farieb v slovenčine

Systém pomenovaní farieb patriaci jazyku má svoju históriu – vyvinul sa z nenáhodného stavu, zo skoršieho systému kategórií. Rovnako i lexikalizačné vzory typické pre mená farieb v určitom jazyku možno lepšie pochopiť v kontexte evolučnej dynamiky sémantických zmien⁵. Ak vychádzame z názorov Berlina a Kaya (1969), každá spoločnosť člení farebné spektrum aspoň na dve základné časti, na bielu farbu s priradenými svetlými farbami a čiernu farbu s tmavými farbami. Čím je kultúra vyspelejšia, tým sa v jazyku

⁴Pod prototypom rozumieme typický (prototypový) predmet, teda preferovaný psychický obraz danej entity (Dolník, 2010, s. 46), ktorý reprezentuje komplex príznačiek tvoriacich lexikálny význam. Ivanová uvádza, že frekvencia sa považuje za rozhodujúcu silu kategorizácie, podľa ktorej definujeme najviac charakteristický centrálny člen (prototyp*) kategórie A a s týmto prototypom viac alebo menej podobný člen *a*, ktorý na základe podobnosti *a a** je tiež členom kategórie A (Ivanová, 2013, s. 85–86). Prototyp je teda najtypickejší predstaviteľ, najlepší a ideálny príklad určitej kategórie, ktorý má všetky dôležité vlastnosti v ideálnej miere. Prototypy vo veľkej miere utvárajú a konštituujú konotácie, ktoré sú intersubjektívnou záležitosťou uloženou v materinskom jazyku a v jednotlivých jeho elementoch.

⁵Je to jeden z postulátov fylogenetickej metódy uplatnenej v našom výskume realizovanom v rámci projektu EOSS.

diferencuje viac farieb. Etymologické slovníky (Králík, 2015; Machek, 1968) nám túto skutočnosť vo veľkej miere potvrdzujú aj v slovenčine.

Odvodeniny farieb *čierny* a *biely*, ktoré Berlin a Kay zaraďujú do 1. etapy vývoja kultúry, sú najstaršie, t. j. písomne doložené už od 12. storočia, ale samotné názvy farieb existovali a používali sa ešte skôr (*12. storočia). V prasloviančine mali tieto farby podobu *čьrнѣ, *bělъ (*bhēlo-), z ktorej sa derivovali ďalšie lexikálne jednotky, napr. *čierňava*, *čerň*, *černica*; *beľmo*, *belieť sa*, *bieliť*, *bielok*, *bielko* a pod. (Králík, 2015, s. 69, 104). O tri storočia neskôr je známe pomenovanie farby *červený* (od *15. storočia), ktoré patrí do 2. evolučného štádia a je odvodené zo starého príchastia od nedoloženého slovesa *červiti (prasloviansky *čьrviti, teda *farbiť červom* – získavať červené farbivo zo zvláštneho druhu hmyzu, červce) (Králík, 2015, s. 103, Machek, 1968, s. 99), ako aj *zelený* (od *15. storočia) z príchastia *zel-ti ‘zelenieť sa’ (Králík, 2015, s. 684), ktoré Berlin a Kay zaraďujú do 3. vývojovej etapy.

Ďalšie pomenovania farieb, ktoré podľa Berlina a Kaya predstavujú 4. – 7. evolučný stupeň, sú písomne doložené až od 17. storočia. *Žltý* (od *17. storočia) z psl. *žlтъ* pochádza z indoeurópskeho výrazu *ǵhel- s významom *lesknúť sa* (Králík, 2015, s. 698). Výklad pôvodu pomenovania *modrý* (od 17. storočia), prasloviansky *modrъ nie je jednotný: a) môže byť z indoeurópskeho *mad- s významom *mokrý, stekať, kvapkať* (staroindicky *mádati* ‘kypí, vyviera’; grécky *mádaō* ‘som vlhký, premočený, nasiaknutý’; latinsky *madēre* ‘byť vlhký, morký’); b) ide o súvis s anglickým *madder* – farbiarska morena (Králík, 2015, s. 365). Praslovanské *gnědъ, teda *hnedý* (od 17. storočia), súvisí s praslovanským slovesom *gnětiti ‘rozpaľovať’ a s významovým posunom ‘páliť’ > *hnedý* (Králík, 2015, s. 200). Praslovanský pôvod (*sivъ, *šědъ) majú pomenovania *sivý/šedý*, ktoré pochádzajú zo spoločného indoeurópskeho označenia rôznych, najmä tmavších odtieňov, čo sa rozšírilo o indoeurópske *kie-, *ki- ‘tmavosivý’ (Králík, 2015, s. 532, s. 576). V Historickom slovníku slovenského jazyka V. (2000) sa uvádzajú príklady z 2. polovice 17. storočia: *sseda sukne* (1656); *krawaotelena Hwezdulaszeda* (1663); *černa ma pod sebu tyto stupne: brnawu, nacyernu, ssaru, pričadlu, ssedunebhlinkowastu* (1666).

Pri nasledujúcich pomenovaniach farieb (*fialový, ružový, oranžový*), ktoré Berlin a Kay zaraďujú tiež do 7. etapy, sa už praslovanský pôvod nerekonštruoval a ide o vývojovo neskoršie deriváty zo substantív pomenovávajúcich entity *ruža* (od 16. storočia), *pomaranč* – z francúzskeho *orange* ‘pomaranč’ (od *17. storočia), *fialka* (od 19. storočia). Všetky dosiaľ spomínané farby (*biel-y, čiern-y, červen-ý, zelen-ý, žlt-ý, modr-ý, hned-ý, siv-ý/šed-ý, fial-ový, ruž-ový, oranž-ový*), ktoré sú v Berlinovej a Kayovej teórii považované za univerzálne (ohniskové) farby, sa ukázali aj v našom výskume⁶ ako základné farby, čo potvrdzujú aj zistenia J. Škultétyho, ktorý tieto farby označuje ako prvotné chromatické adjektíva (t. j. významovo nepriezračné, nemotivované) (Škultéty, 1979, s. 7–25)⁷. No farby objavujúce sa v 7. etape vývoja majú dva odlišné slovotvorné formanty, -ý (primárne akostné adjektívum *sivý*) a -ový (vzťahové adjektíva odvodené od substantív: *fialový, ružový, oranžový*), ktorý prezrádza iný ako praslovanský pôvod. Do inventára základných farieb boli vo výskume EOSS pre slovenský jazyk pridané tiež farby *tyrkysový, béžový*, ktoré majú neslovanský pôvod, resp. sú výpožičkami z neslovanských jazykov.

⁶ Vo výskume sme získali zoznam základných mien farieb v slovenčine týmto spôsobom: od piatich ľudí (nie účastníkov vo výskume), pre ktorých je slovenčina materinským jazykom, sme požadovali zoznam farieb s nasledujúcou inštrukciou: „Prosím, napíš/povedz zoznam všetkých farieb, ktoré ti prídu na um, v poradí, v ktorom ti prídu na um a čo najrýchlejšie – máš na to dve minúty.“ Všetky tieto údaje boli centrálné spracované v EOSS centrálne podľa frekvenčných kritérií a porovnávania pozície v zozname každého opýtaného.

⁷ Druhotné adjektíva J. Škultéty klasifikuje podľa spôsobu tvorenia slovotvornými prostriedkami (sufixmi a kompozíciou) i z hľadiska tzv. sémantického tvorenia (Škultéty, 1979, s. 7–25).

Ukazuje sa, že slovotvorná prípona môže byť v synchronnej podobe jazyka relevantným indikátorom odkazujúcim na pôvod pomenovania farby i na diferenciáciu farebného spektra v diachrónnom aspekte. *Tyrkysová* je derivátom z nemeckého *Türkis* prevzatého z francúzskeho *turquoise* 'turecký kameň' (Králík, 2015, s. 637); *běžová* pochádza z francúzskeho *beige*, nejasného pôvodu (Králík, 2015, s. 68). Podobne je to však aj pri ďalších derivátoch: *lilavá* je výpožička z francúzskeho *lilas/lilac* prostredníctvom nemeckého *lila* (Králík, 2015, s. 328); *bordová* pochádza z francúzskeho *Bordeaux* 'majúci farbu vína bordeaux' (z oblasti mesta Bordeaux v juhozápadnom Francúzsku) (Králík, 2015, s. 77), *purpurová* je odvodená z latinského *purpura* prevzatého z gréckeho *porfyrā* (Králík, 2015, s. 484).

Väčšina pomenovaní farieb sa v súčasnej slovenčine uplatňuje ako prídavné mená, no máme aj chromatické substantíva utvorené príponou *-osť*: *belosť/bielosť*, *čiernosť*, *sivosť/šedosť*, *modrosť/belasť*, *hnedosť*, *červenosť*, *zelenosť*. Niektoré z týchto pomenovaní sa s menšou mierou produktivity⁸ používajú v pôvodnej nesklonnej podobe bez sufixu, tzv. flektivizačného formantu (Furdík, 2004, s. 42–43): *lilavá/lila*, *bordová/bordó*⁹, *purpurová/purpur*¹⁰, inokedy majú synonymný domáci ekvivalent vyjadrený kompozitom (*bordová* – tmavočervená, vínovočervená; *purpurová* – sýtočervená, *lilavá* – svetlofialová, ale *ajtyrkysová* – modrozelená; *běžová* – žltohnedá), ktorý prostredníctvom sufixu naznačuje úsilie o nadväznosť na vývojovo staršie pomenovania farieb s praslovanskými koreňmi.

Rôznorodosť jazykových konštrukcií, ktoré sa podieľajú na členení a diferencovaní farebného spektra, je kultúrne zakorenená a odrážajú sa v nej vývojové špecifiká jazyka. Jednotlivé jazyky disponujú pri pomenovávaní farieb rozličnými vzormi lexikálnej, sémantickej i gramatickej povahy, ktoré sa zúčastňujú na tvorení špecifických významových kategórií. Naším cieľom je identifikovať tieto vzory i významy v slovenčine a poukázať na to, ako sa správajú pri členení farebného priestoru.

3 Lexikalizačné vzory v pomenovávaní farieb

3.1 Základné významy vyjadrené prostredníctvom derivácie a kompozície

Termín lexikalizačný vzor¹¹ zahŕňa slovotvorné spôsoby a iné gramatické (napr. syntaktické) a sémantické (napr. metafora) vzory používané v jazyku na pomenovávanie farieb. Termín pochádza od amerického kognitívneho lingvistu Leonarda Talmyho (1985), ktorý v svojej typológii pohybových slovies zostavenej na základe porovnávania geneticky a typologicky odlišných jazykov ukazuje, že lexikalizácia priestorových vzťahov sa môže realizovať podľa viacerých schém (lexikalizačných vzorov), pričom konkrétny jazyk uprednostňuje jednu z viacerých schém lexikalizácie. Lexikalizačné vzory možno sledovať aj pri pomenovávaní farieb v jednotlivých jazykoch, na čo upozornili jazykové údaje prezentované počas workshopu *Lexicalization patterns in color naming: a cross-linguistic perspective* (Viedeň, 18. – 21. februára 2016).

Pri tvorení názvov farieb sa v slovenčine uplatňujú dva základné spôsoby, t. j. derivácia i kompozícia. Ide o lexikalizačné postupy, ktoré sa v prepojení s ďalšími syntaktickými vzormi podieľajú na tvorbe jednotlivých typov významov v pomenovaní farieb. Významy vyjadrené primárne prostredníctvom derivácie sú odlišné od významov tvorených primárne kompozíciou, no niektoré významové kategórie sa môžu sekundárne vyjadrovať aj druhým lexikalizačným spôsobom (deriváciou alebo kompozíciou).

⁸ Slovenský národný korpus verzia prim-7.0-public-all uvádza napríklad pri farbe *bordová* (1222 výskytov)/*bordó* (78 výskytov), *purpurová* (3311 výskytov)/*purpur* (815 výskytov).

⁹ Pomenovania farieb *lila*, *bordó* sa používajú ako adjektíva i ako substantíva.

¹⁰ V nesklonnej podobe sa v slovenčine používajú aj lexémy *tyrkys*, *blond*, *kaki*.

¹¹ Termín je príbuzný termínu J. Furdíka slovotvorný typ (Furdík, 2004, s. 83–86), ktorý vznikol z odlišnej výskumnej perspektívy.

Prostredníctvom derivácie sa v slovenčine primárne vyjadrujú tieto základné typy významov, resp. významové kategórie: 1) 'N-ako', 2) 'približný význam zoslabujúci', 3. 'expresívny (deminutívny) význam'.

1. 'N-ako', t. j. N entita+sufix *-ový/-ová/-ové* (napr. *fial-ový* 'ako fialka', *oliv-ový* 'ako oliva'), keď názov známej entity sa použije na pomenovanie farby. Dochádza tu k lexikálne realizovanému posunu FARBA OBJEKTU NAMIESTO FARBY, ktorý je založený na vzťahu spoločného príznaku medzi entitou a farbou. V tomto prípade môže entitu (t. j. motivát) predstavovať napr. ovocie (*broskyňový*, *marhuľový*, *limetkový*), zelenina (*hráškový*), zvieratá (*lososový*) a pod. Pri takto utvorených adjektívnych názvoch farieb s kategóriou N entita+sufix dochádza k významovej zmene motivátu, čo J. Furdík označuje ako mutačný typ onomaziologickej kategórie (Furdík, 2004, s. 87). Badáme tu úsilie vytvoriť na základe existujúceho obsahu pomenovanie pre nový obsah s významom podobnosti (Furdík, 2004, s. 103). Význam N entita+sufix sa v slovenčine syntakticky vyjadruje nielen jedným slovom (*ružový*, *tyrkysový*), ale aj kompozitom zloženým z prvkov v určovacom vzťahu (*trávovozelená*, *olivovozelený*, *čokoládovohnedý*), ako aj determinatívnou syntagmou (*trávová zelená*, *námornícka modrá*, *vojenská zelená*). No stretávame sa aj s tým, že pomenovanie farby s významom 'N-ako' stráca adjektívnu podobu, ktorá je signalizovaná sufixom *-ový/-ová/-ové*, a substantivizuje sa (*limetka*, *losos*).

2. 'približný význam zoslabujúci' (t. j. zmenšená miera farebného dojmu) je v slovenčine tvorený buď iba sufixom *-(k)avý/-astý* (*zelen-kavý*, *zelen-(k)astý*, *hned-astý*), alebo prefixom + sufixom – *na-A-(a)stý na-A-(a)lý, na-A-(a)vý (na-modr-(a)stý, na-zelen-(a)lý, na-červen-(a)vý)*. Vo Furdíkovej terminológii ide o modifikačné kategórie vyčleňujúce deadjektíva zoslabujúce s rozdelením na sufixálne a prefixálno-sufixálne (Furdík, 2004, s. 103). Tento význam sa však môže v slovenčine vyjadrovať aj predložkovým spojením *do modra*, *do zelena*, *do červena* a pod.

3. 'deminutívny význam' sa vyjadruje sufixom *-učký*, *-unký*, *-ínky*, ktoré si alternujú (*modručký/modrunký/modrulínky*), okrajovo sa stretávame aj s príponou *-ušký* (*zelen-ušký*). Cieľom je dodať chromatickému adjektívu expresívno-emocionálny odtienok.

V rámci derivácie sa pri tvorení názvov farieb používajú v slovenčine predovšetkým sufixy (veľmi okrajovo prefix + sufix), ktoré sú pre každú významovú kategóriu špecifické, a teda nemožno tu pozorovať polysémiu. Na druhej strane sa pri jednotlivých významových typoch tvorených deriváciou stretávame s väčšou alebo menšou mierou synonymie, ktorá sa prejavuje v tom, že popri derivácii sa daná významová kategória vyjadruje aj ďalším lexikalizačným vzorom slovotvornej či gramatickej povahy.

Na jemnejšom diferencovaní farebného spektra sa v slovenčine najviac podieľa kompozícia, ktorá poukazuje na vyššiu mieru kreativity v pomenovaní farieb. Pri tomto slovotvornom spôsobe sa stretávame s modifikáciami, ktoré vyjadrujú významové kategórie: 1) svetlosť, 2) farebný odtieň, 3) medzizmyslovú skúsenosť a 4) vyjadrenie starobylosti.

1. Svetlosť sa v slovenčine vyjadruje determinatívnymi kompozitami (Furdík, 2004, s. 108), ktoré sú tvorené adverbiami *tmavo-* (*temno-*) a *svetlo-*, *bledo-* (*tmavo-modrý*, *svetlo-modrý*, *bledo-modrý*). V tomto prípade adverbium vyjadruje vlastnosť svetlosti druhého prvku. Významová kategória svetlosti sa však v pomenovaní farieb uplatňuje aj v syntagme s adjektívom, ktoré môže byť stupňované *svetlá* (*svetlejšia*) *modrá*, *tmavá* (*tmavšia*) *modrá*.

2. Farebný odtieň sa tvorí subordináciou tak, že farba vyjadrená adverbium bližšie určuje základné pomenovanie farby vyjadrené adjektívom, napr. *zelenožltý* ('žltý do zelena').

3. Medzizmyslová skúsenosť sa vyznačuje rovnakým spôsobom tvorenia, ako sa tvorí farebný odtieň. Adverbium zastupuje pomenovanie označujúce: a) predovšetkým silu (*silno-*, *slabo-*, *penikavo-*, *ostro-*, *výrazne-*, *sýto-*) spojenú b) s audiálnym zážitkom (*krikľavo-*), c) hustotou (*tuho-*), d) dotykom (*zamatovo-*). V slovenčine sa pri pomenovávaní farieb uplatňuje aj prepojenie so zážitkom z oblasti chuti (*sladká červená*, *kyslá zelená*).

4. Archaickosť sa vyjadruje v adverbiách *staro-*, *šedivo-* a je výrazne lexikálne obmedzená, napr. *staroružový*, *šedivozelený*.

Nie všetky lexikalizačné vzory pri pomenovávaní farieb sú v súčasnej slovenčine rovnako produktívne. Sledujeme tu dynamiku prejavujúcu sa v tom, ktorý lexikalizačný vzor používatelia jazyka bežne uprednostňujú (sú dominantné) pri členení farebného spektra. Dynamiku však možno pozorovať aj v rámci lexikalizačných vzorov pri jednotlivých významových kategóriách, ktoré sa podieľajú na rozložení farebného priestoru.

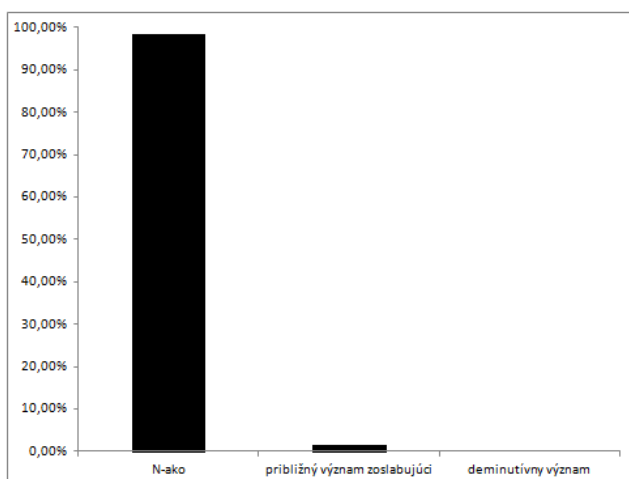
3.2 Produktivita lexikalizačných vzorov a významových kategórií (výsledky)

Produktivitu lexikalizačných vzorov a významových typov sledujeme prostredníctvom výskumu, ktorý sme realizovali v rámci medzinárodného projektu EoSS (Evolution of Semantic Systems).

Výsledky tohto empirického výskumu nás viedli k zisťovaniu produktivity lexikalizačných vzorov, ktoré slovenskí hovoriaci používajú pri pomenovávaní farieb vyjadrujúcich odlišné kategórie významov. Tento výskum ukázal, že z 1038 odpovedí respondentov bolo v slovenčine výlučne deriváciou tvorených 424 mien farieb (40,8 %) a výlučne kompozíciou 605 pomenovaní farieb (58,3 %). Rozdiel medzi obidvoma sledovanými lexikalizačnými vzormi nie je v slovenčine veľký. Okrem toho malú skupinu (9 odpovedí) predstavovali pomenovania farieb, ktoré boli tvorené kombináciou rovnorodých alebo rôznorodých lexikalizačných vzorov (0,9 %) napr. *tmavá modrozelená*, *tmavá olivovozelená*, *sýtosvetlofialová*, *slabooranžovoružová* a i.

O dominantnosti a periférnosti možno v pravom zmysle hovoriť pri významových kategóriách, kde sa ukázali zásadné rozdiely. V rámci derivácie sme zaznamenali ako výrazne dominantnú významovú kategóriu 'N-ako', t. j. N entita+sufix *-ový/-ová/-ové* (napr. *horčicový* 'ako horčica', *lososový* 'ako losos'). Každý opýtaný respondent uviedol minimálne 14 (ale často aj viac, maximálne 28) mien farieb s týmto významovým typom. Zo všetkých pomenovaní utvorených deriváciou predstavovalo významový typ 'N entita+sufix' až 417 odpovedí (98,35 %). Prevažne išlo o jednoslovné pomenovania, no okrem nich sa v 16 odpovediach uplatnili aj ďalšie syntaktické vzory, ktoré si vzájomne konkurovali: kompozitum zložené z prvkov v určovacom vzťahu (napr. *tehlovočervená*, *oblačnemodrá*, *nebeskymodrá*, *slnečneružová*, *orgovánovofialová* a pod.) či determinatívna syntagma (napr. *tehlová červená*, *trávová zelená*, *námornícka modrá* a pod.).

Periférnou významovou kategóriou vyjadrenou prostredníctvom výlučne derivácie je 'približný význam zoslabujúci' (napr. *zelenkastý*, *fialovkastý*, *hnedastý* a pod.), ktorý mal minimálne zastúpenie, a to iba v odpovediach dvoch respondentov (1,65 % zo všetkých pomenovaní tvorených deriváciou). V týchto odpovediach sa uplatnil výlučne sufix *-(k)astý* a ďalšie možnosti tvorenia (prostredníctvom sufixu *-(k)avý* alebo prefixu + sufixu *na-A(a)stý*, *na-A-(a)lý*, *na-A-(a)vý* či predložkovým spojením napr. *do modra*) neboli využité. Opýtaní nepripísali deminutívny význam žiadnej z ukázaných farieb, čo možno vyvodíť z neutrálnej funkcie ich odpovedí, bez expresívneho charakteru.

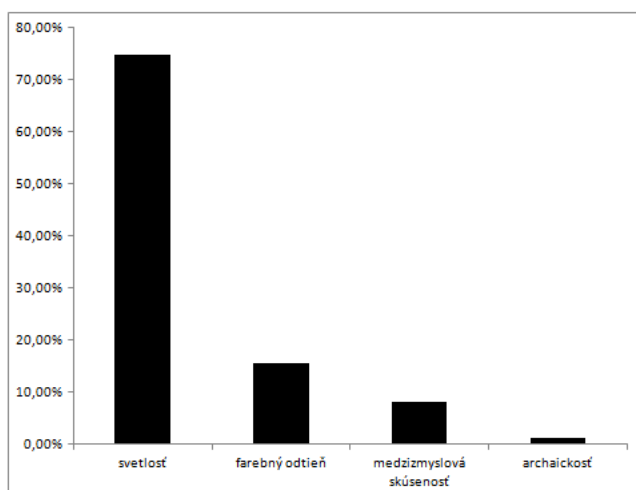

Graf 1 Produktivita významových kategórií tvorených prostredníctvom derivácie (podľa výsledkov EOSS)

V ďalšom lexikalizačnom vzore sa tiež odkryli výrazné kvantitatívne rozdiely medzi jednotlivými významovými kategóriami. Dominantným významovým typom tvoreným kompozíciou sa ukázala v slovenčine svetlosť (74,9 % zo všetkých mien farieb tvorených prostredníctvom skladania) vyjadrená adverbiálnymi komponentmi *tmavo-*, *svetlo-*, *bledo-* v kompozitách, ako sú napr. *svetlomodrý*, *tmavofialový*, *bledoružový* a i. S touto významovou kategóriou sme sa stretli v 453 odpovediach 19 respondentov, ktorí ju pri pomenovávaní farieb uvádzali v rozličnej frekvencii (od 6 až do 36 odpovedí na jedného respondenta). Respondenti ojedinele (16-krát) vyjadrili túto významovú kategóriu aj viacslovne, napr. so stupňovaným adjektívom (*tmavá*, *tmavšia modrá*), príp. príslovkou (*veľmi tmavočervená*).

Omnoho nižšie zastúpenie (15,7 %) mali farebné pomenovania, ktorými sa prostredníctvom kompozície vyjadroval farebný odtieň. Išlo najmä o pomenovania, pre ktoré v slovenčine existujú mená utvorené deriváciou vyjadrujúce význam 'N-ako' vzťahujúci sa na konkrétnu entitu: *sivozelená* (olivová), *oranžovoružová* (lososová), *červenofialová* (cyklámenová), *fialovočervená* (purpurová), *modročervená* (orgovánová), *červenohnedá* (škoricová), *hnedožltá* (horčicová), *modrozelená* (tyrkysová).

Mená farieb vyjadrujúce medzismyslovú skúsenosť sa objavili v odpovediach 12 respondentov a predstavovali iba 8,1 % (49 odpovedí) z pomenovaní utvorených prostredníctvom kompozície. Toto medzismyslové prepojenie sa vyjadrilo adverbium označujúcim predovšetkým silu (*silnofialová*, *slabomodrá*, *sýtomodrá* a i.), príp. audiálny zážitok (*krikľavozelená*), ktoré možno považovať za preferenčne uplatnené perцепčné vnemy. Ďalšie medzismyslové prepojenia v odpovediach absentovali. Tento významový typ bol periférne vyjadrený v determinatívnej syntagme (*sýta červená*), príp. intenzifikovaný ďalšou príslovkou (*veľmi slabožltá*). Sporadicky (1,3 %) sme zaznamenali významovú modifikáciu archaickosti iba v kompozite *staroružová*.

Graf 2 Produktivita sémantických kategórií tvorených prostredníctvom kompozície (podľa výsledkov EOSS)

Celkovo možno povedať, že dominantné významové kategórie tvorené buď deriváciou ('N-ako'), alebo kompozíciou (svetlosť) majú svoje kultúrne a kognitívne pozadie. Svetlosť vychádza z vývojovo najstaršieho členenia farebného spektra na tmavé a svetlé farby s priradenými odtieňmi. Význam 'N-ako' sa zasa opiera o kultúrne prototypy ako preferované psychické obrazy danej farby, ktoré sú záležitosťou intersubjektívnu uloženou v jazyku a v jednotlivých jeho elementoch. Prototyp je najtypickejším predstaviteľ, najlepší a ideálny príklad určitej farby, ktorý má všetky podstatné vlastnosti v ideálnej miere. Napr. ideálnym reprezentantom ružovej farby v našom kultúrnom kontexte je ruža šípková (lat. *Rosa canina*) vyskytujúca sa v divej prírode, nie rozličné šľachtené ruže; najtypickejším predstaviteľom čokoládovej farby nie je biela čokoláda, ale čokoláda s prísadou kakaa, t. j. mliečna či horká čokoláda; pre telovú farbu je zasa farba pokožky Stredoeurópana, nie napr. Afričana a pod.

3.3 'N-ako' v pomenovávaní farieb

Ako bolo vyššie spomenuté, v odpovediach všetkých respondentov boli početne uvedené pomenovania farieb s lexikálne realizovaným významom 'N-ako', čo nasvedčuje tomu, že ide o výrazne rozšírenú významovú kategóriu v povedomí používateľov slovenčiny ako materinského jazyka. Dokonca aj výsledky výskumov iných jazykov (Conklin, 1973; Wierzbicka, 2005; Malt – Majid, 2013) ukazujú, že jazyky pravidelne a frekventovane využívajú označenia známych entít na pomenovanie farieb. Tento metaforický posun sa v slovenčine primárne realizuje prostredníctvom lexikalizačného vzoru N entita + sufix -ový/-ová/-ové.

Meno predstavujúce slovotvorný základ pomenovania farby môže zastupovať entity najrozličnejšieho druhu. Hoci neprinášame zd'aleka vyčerpávajúci a presný zoznam motivátorov¹², príklady¹³ získané z výskumu EoSS ukázali najviac rozšírené druhy entít, ktoré sú najvýraznejšie zastúpené v povedomí súčasných Slovákov:

1. kvety: *fialový, ružový, orgovánový, lilavý*;
2. ovocie: *olivový, broskyňový, marhuľový, limetkový*;
3. horniny, kovy a drahokamy: *tyrkysový, okrový, antracitový*;

¹² Kompletný zoznam 266 motivátorov (predmetov a javov typického zafarbenia, ako aj niektoré špeciálne prípady, napr. vlastné mená hôr, osôb) priniesol pred takmer 40 rokmi J. Škultéty (1979, s. 47–77).

¹³ Príklady sú uvedené v základnom tvare.

4. nápoje: *kávový, bordový*¹⁴;
5. životné prostredie: *azúrový, oceánový, nebeský*;
6. stavebný materiál: *tehlový, pieskový, kamienkový*;
7. gastronómia: *maslový, horčicový, škoricový*;
8. ľudské telo: *telový, pleťový*;
9. povolanie človeka: *námornícky, vojenský*;
10. ďalšie plody: *gaštanový*;
11. zelenina: *hráškový*;
12. zvieratá a živočíchy: *lososový*;
13. farbivo: *purpurový*;
14. stromy: *jedľový*;
15. byliny: *trávový*;
16. mená maliarov: *ticiánový*;
17. potravina: *kakaový*.

Medzi najviac rozšírené entity používané v slovenčine na tvorenie mien farieb patria tie, ktoré nie je náročné bežnému používateľovi slovenského jazyka jednoznačne farebne identifikovať, teda rozličné kvety, ovocie, no pomerne výrazné zastúpenie (ako aj pomerne jednoduché farebné rozlíšenie) majú aj horniny, kovy a drahokamy. Niektoré pomenovania farieb s lexikálne realizovaným významom 'N-ako' sú v determinatívnej syntagme alebo kompozite často spojené so základnou (významovo nadradenou) farbou. Ide najmä o entity, ktorých farebný príznak nie je dostatočne známy alebo sú farebne nejasné. Sú to napríklad pomenovania farieb vzťahujúce sa na entity označujúce povolania človeka (*kardinálska červená, kráľovská – námornícka modrá, poľovnícka – vojenská zelená* a pod.), niektoré menej známe rastliny (*pistáciová zelená – olivová zelená*), životné prostredie (*azúrová modrá – oceánová modrá – nebeská modrá – dymová modrá*).

So substantivizáciou sa pravidelne stretávame pri takých označeniach entít, ktoré sa končia na skupinu samohlások (*fukšia, aqua*). Nepravidelne (náhodne) sa však substantivizácia uplatňuje aj pri iných menách farieb, ktoré majú metaforický vzťah k entitám s ľahko pripísateľným a jediným farebným príznakom (*smaragd, jahoda, citrón* atď.). Špecifickú skupinu pomenovaní farieb s významom 'N-ako' predstavujú také entity, ktoré sa realizujú pomocou pomenovaní: *ružové drevo, jahňacia nappa, morský rak*. S týmito označeniami sme sa stretli iba v módnych katalógoch, ktoré počítajú s veľmi jemným perцепčným rozlíšením.

Tieto údaje ukazujú, že metaforickosť v pomenovávaní farieb s významovou kategóriou 'N-ako' je značne ovplyvnená znalosťami používateľov jazyka o okolitom svete, ich preferenciami a tým, s čím sa bezprostredne zmyslovo (resp. vizuálne) kontaktujú. Nemalú úlohu v procese pomenovávaní farieb zohráva kultúrny kontext, vizuálne farebné podnety objavujúce sa v prírodnom prostredí. Ako najpestrofarebnejší vnímajú Slováci v súčasnosti svet kvetov a ovocia, ktoré boli pri členení farebného spektra zdrojovými druhmi entít už v starších vývojových fázach (ide o pomenovaniach farieb *fialový, ružový, oranžový*, ktoré Berlin a Kay zaraďujú do 7. etapy vývinu, hoci sémantická kategória 'N-ako' sa začína formovať v oveľa skorších fázach, a to pri pomenovaní červenej farby podľa farbiva získavaného zo zvláštného druhu hmyzu, červce).

¹⁴ Je možné, že pri pomenovaní *bordový* je súvislosť s vínom v povedomí používateľov vo veľkej miere zastretá.

4 Závery

Na báze výsledkov empirického výskumu Evolution of Semantic Systems (EOSS) sme skúmali lexikalizačné vzory, ktoré sa podieľajú na tvorení pomenovaní farieb v slovenčine. Slovenský jazyk (podobne ako väčšina ďalších slovanských jazykov) disponuje slovotvornými spôsobmi, deriváciou a kompozíciou, z ktorých práve kompozícia ponúka používateľom jazyka možnosť detailnejšie diferencovať farebné spektrum, a preto sa v bežnej komunikácii uprednostňuje pred deriváciou. Rozdiel medzi kompozíciou a deriváciou sa však neukázal v slovenčine natoľko významný.

Oveľa výraznejšie rozdiely sa objavili v produktivite sémantických kategórií, na ktorých tvorbe sa podieľa derivácia alebo kompozícia v prepojení s ďalšími syntaktickými vzormi (najmä s predložkovým spojením a determinatívnou syntagmou). Kým derivácia sa primárne zúčastňuje na tvorení troch významových typov s markantným zastúpením významu 'N-ako', t. j. N entita+suffix a nízkym zastúpením približného významu zoslabujúceho, kompozíciou sa tvoria sémantické typy, z ktorých sa ako centrálny ukázal význam svetlosti; periférne boli významové modifikácie vyjadrujúce farebný odtieň a medzismyslovú skúsenosť. Za postcentrálne sémantické kategórie možno považovať archaickosť (tvorená komponovaním) a deminutívny význam (tvorený deriváciou), ktoré sú kolokačne a štylisticky ohraničené.

Lexikalizačné vzory uprednostňované v súčasnej slovenčine pri tvorení názvov farieb odкрývajú zákonitosti, ktoré majú svoje vývinové a kultúrne opodstatnenie. Významová kategória svetlosti vyjadrovaná adverbialnými komponentmi *tmavo-*, *temno-*, *svetlo-*, *bledo-* je spojená s rozložením farebného spektra na dve základné časti (na bielu farbu s priradenými svetlými farbami a čiernu farbu s tmavými farbami), pre ktoré v slovenčine (resp. v praslovančine) sú od 12. storočia písomne doložené výrazy **čьrnъ*, **bělъ* (**bhēlo-*). Podľa Berlina a Kaya (1969) ide o východiskovú etapu v evolučnom vývoji kultúry a jej jazyka s vlastným spôsobom konceptualizácie farebného sveta.

V ďalších vývojových etapách sa začína formovať sémantická kategória 'N-ako'. Jej dominantnosť v súčasnej komunikácii je viazaná na základné kognitívne predpoklady človeka, ktorý vlastnosti predmetu (napr. farby) prirodzene zmyslami vníma ako neoddeliteľné súčasti celku, t. j. známeho predmetu, javu. Tento metaforický vzťah realizuje k entitám najrozličnejšieho druhu (v slovenčine najmä ku kvetom a ovociu), ktoré sú z hľadiska jeho skúsenostného komplexu ideálnymi reprezentantmi (prototypmi) určitej farebnej vlastnosti, čo je vo veľkej miere spojené s kultúrne špecifickými (intersubjektívnymi) motiváciami. Výskum lexikalizačných vzorov ukázal, že systém pomenovaní farieb v súčasnom jazyku nie je náhodný, ale vyvinul sa zo staršieho stavu a je vo veľkej miere kultúrne determinovaný.

Literatúra:

- BERLIN, B. – KAY, P. (1969): *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley, CA: University of California Press.
- CONKLIN, Harold C. (1973): Color categorization. In: *American Anthropologist*, 75/4, s. 931–942.
- DÉMUTH, A. (2005): *Čo je to farba?* Bratislava: Iris.
- DOLNÍK, J. (2010): *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava: Kalligram.
- DORN, A. – WILLALVA, A. – GIOULI, V. – WIEBKE, B. – KOVALENKO, K. – WANDL-VOGT, E. (2016): Displaying Language Diversity on the European Dictionary Portal – COST ENeL – Case Study on Colours and Emotions and their Cultural References. In: T. Margalitadze – G. Meladze (eds.): *Proceedings of the 17th EURALEX International Congress*. Tbilisi: Ivane Javakhishvili Tbilisi University Press, s. 237–243.

- GALLO, J. – ALEFIRENKO, N. (2007): Etnokultúrnaja markirovannost' russkoj frazemiki (na slavjanskom kognitivno-semiologičeskom fone). In: *Materialy XI Kongressa MAPRJAL (Varna, 17. –23. septembra 2007)*. Tom 2. Sofija: Heron Press, s. 21–28.
- KOVÁČOVÁ, M. – KRASNOVSKÁ, R. – KUCHAR, R. – LALIKOVÁ, T. – MAJTÁN, M. – ONDREJKOVÁ, R. – SITÁROVÁ, M. – SKLADANÁ, J. (2000): *Historický slovník slovenského jazyka V. (R-rab–Š-švrkotat')*. Bratislava: Veda.
- FURDÍK, J. (2004): *Slovenská slovotvorba. Teória, opis, cvičenia*. Prešov: Náuka.
- KYSELOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. (2013): *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- JAMESON, K. – D'ANDRADE, R. (1997): It's not really red, green, yellow, blue: an inquiry into perceptual color space. In: C. L. Hardin – L. Maffi (eds.): *Color Categories in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 295–319.
- Klingel. Jar a leto 2016.
- KRÁLIK, Ľ. (2015): *Stručný etymologický slovník*. Bratislava: VEDA.
- LADD-FRANKLIN, C. (1929): *Colour and colour theories*. New York: Harcourt.
- LUCY, J. A. (1997): The linguistics of color. In: C. L. Hardin – L. Maffi (eds.): *Color Categories in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 320–346.
- MACHEK, V. (1968): *Etymologický slovník jazyka českého*. Druhé, opravené a doplněné vydání. Praha: Academia.
- MALT, B. – MAJID, A. (2013): How thoughts is mapped in to words. In: *WIREs Cognitive Science*, 4/6, s. 583–597.
- MAJID, A. – LEVINSON, S. C. (2007): The language of vision I: Color. In: *Fieldmanual*, 10, s. 22–25.
- MAJID, A. – JORDAN, F. – DUNN, M. (2011): *Evolution of Semantic Systems. Procedures Manual*. Nijmegen: Max Planck Institute for Psycholinguistics.
- ROBERSON, D. – DAVIES, I. – DAVIDOFF, J. (2000): Color categories are not universal: replications and new evidence from a stone-age culture. In: *Journal of Experimental Psychology: General*, 129/3, s. 369–398.
- REGIER, T. – KAY, P. – KHETARPAL, N. (2007): Color naming reflects optimal partitions of color space. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 104/4, s. 1436–1441.
- ŠKULTÉTY, J. (1979): *Kapitoly z chromatickej terminológie slovenčiny a románskych jazykov*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- TALMY, L. (1985): Lexicalization Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms. In: T. Shopen (ed.): *Language Typology and Syntactic Description 3: Grammatical Categories and the Lexicon*. Cambridge: University Press, Cambridge, s. 57–149.
- TOKARSKI, R. (1995): *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- VAŇKOVÁ, I. (2003): Kolory w czeskim językowym obrazie świata: barwa „żlutá”. In: R. Grzegorzczkova – K. Waszakowa (eds.): *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne. Cz. II*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 69–99.
- WASZAKOWA, K. (2000): Strukturaz naczenniowa podstawowych nazw barw. Założenia opisu porównawczego. In: R. Grzegorzczkova – K. Waszakowa (eds.): *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne. Cz. I.* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 59–72.
- WIERZBICKA, A. (2005): There are no “color universals” but there are universals of visual semantics. In: *Anthropological Linguistics*, 47/2, s. 217–244.
- WITTGENSTEIN, L. (2002): *Modrá a hnědá kniha*. Bratislava: Kaligram.

Summary

Cultural Aspects in Slovak Color Naming

The paper offers lexicalization patterns in Slovak colour naming on the basis of empirical data from the EOSS project (Evolution of Semantic Systems, 2011 – 2014, Max Planck Institute for Psycholinguistics, Nijmegen). On the background of earlier systems of categories, we find word-formation, other grammatical (eg. syntactic) and semantic (eg. metonymy) patterns participating in the creation of Slovak colour names in the structure of contemporary Slovak language. For all these patterns, we use the term lexicalization pattern that is involved in creating different semantic categories. Not all lexicalization patterns and semantic categories are equally productive in dividing the colour spectrum, therefore we focus on their productivity, as well as on dominant and peripheral types of meanings that have cultural reasons.